

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр. Перемоги, 10, м.Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96
E - mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Керівникам департаментів
(управлінь) освіти і науки
обласних, Київської міської
державних адміністрацій

Роз'яснення щодо застосування наказу
Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 № 1646

Шановні колеги!

Міністерство освіти і науки України на додаток до листа від 11.02.2020 № 1/9-80 про затвердження наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти», зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 03.02.2020 за № 111/34394, надсилає роз'яснення щодо застосування відповідного наказу.

Звертаємо увагу на необхідність доведення до відома та безумовного виконання керівниками органів управління освітою, керівниками закладів освіти, педагогічними, науково-педагогічними і науковими працівниками, іншими учасниками освітнього процесу законодавчих вимог у зв'язку із затвердженням відповідного наказу.

Додаток: на 20 арк. в 1 прим.

З повагою

Т. в. о. Міністра

Любомира МАНДЗІЙ

**Роз'яснення щодо застосування наказу Міністерства освіти і науки
України від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки
булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах
освіти»**

19 січня 2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (далі - Закон), яким введено в правове поле поняття булінг (цькування) і внесено зміни до Закону України «Про освіту» та Кодексу України про адміністративні правопорушення. Закон як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що закріплює основні норми права, заклав основні інструменти виявлення, реагування, запобігання та протидії булінгу в закладах освіти.

Так, відповідно до Закону України «Про освіту» *обов'язки щодо запобігання та протидії булінгу в закладі освіти покладені на:*

1) керівника закладу освіти:

згідно з частиною третьою статті 26 Закону України «Про освіту» керівник закладу освіти забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування), у тому числі: з урахуванням пропозицій територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, розробляє, затверджує та оприлюднює план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; розглядає заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видає рішення про проведення розслідування; скликає засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) для прийняття рішення за результатами проведеного розслідування та вживає відповідних заходів реагування; забезпечує виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування); повідомляє уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти;

згідно з частиною другою статті 30 Закону України «Про освіту» керівник закладу освіти забезпечує відкритий доступ на вебсайтах закладу освіти (у разі їх відсутності - на вебсайтах засновників) до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти; плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; порядку подання та розгляду (з дотриманням

конфіденційності) заяв про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти; порядку реагування на доведені випадки булінгу (цькування) в закладі освіти та відповідальність осіб, причетних до булінгу (цькування);

2) *педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників:*

згідно з частиною другою статті 54 Закону України «Про освіту» педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники зобов'язані дотримуватися педагогічної етики; поважати гідність, права, свободи і законні інтереси всіх учасників освітнього процесу; захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти, запобігати вживанню ними та іншими особами на території закладів освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів, іншим шкідливим звичкам; додержуватися установчих документів та правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, виконувати свої посадові обов'язки; повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб, вживати невідкладних заходів для припинення булінгу (цькування);

3) *практичного психолога та/або соціального педагога:*

згідно з частиною другою статті 76 Закону України «Про освіту» практичний психолог та/або соціальний педагог закладу освіти забезпечує(-ють) профілактику та запобігання булінгу (цькуванню), надання консультативної допомоги батькам, психологічного супроводу здобувачів освіти, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування);

4) *засновника закладу освіти:*

згідно з частиною другою статті 25 Закону України «Про освіту» засновник здійснює контроль за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; розглядає скарги про відмову у реагуванні на випадки булінгу (цькування) за заявами здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та приймає рішення за результатами розгляду таких скарг; сприяє створенню безпечного освітнього середовища в закладі освіти та вживає заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг (цькування), стали його свідками або постраждали від булінгу;

5) *обласні, районні, міські ради:*

відповідно до частин першої та другої статті 66 Закону України «Про освіту» сприяють розробленню плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) у закладах освіти;

6) *державні органи, до сфери управління яких належать заклади освіти:*

згідно з частиною першою статті 65 Закону України «Про освіту» сприяють розробленню плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти;

7) *здобувачів освіти:*

згідно з частиною третьою статті 53 Закону України «Про освіту» здобувачі освіти зобов'язані поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм; відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля; дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за його наявності); повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб;

8) *батьків здобувачів освіти, інших законних представників здобувачів освіти:*

згідно з частиною третьою статті 55 Закону України «Про освіту» батьки, інші законні представники здобувачів освіти зобов'язані виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля; поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу; дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за наявності); сприяти керівництву закладу освіти у проведенні розслідування щодо випадків булінгу (цькування); виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти.

Керівникам закладів освіти необхідно довести до відома дітей, батьків, педагогічних та інших працівників закладів освіти про обов'язки щодо запобігання та протидії булінгу, передбачені цим Законом.

Крім того, відповідно до частини третьої статті 73 Закону України «Про освіту» *освітній омбудсмен* відповідно до покладених на нього завдань має право аналізувати дотримання законодавства стосовно учасників освітнього процесу, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування).

Для забезпечення реалізації Закону та конкретизації встановлених ним норм, на виконання абзацу дев'ятого частини першої статті 64 Закону України «Про освіту» Міністерством освіти і науки України було розроблено:

Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) та Порядок застосування заходів виховного впливу, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» (далі - **Порядки**), зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2020 р. за № 111/34394;

План заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькування) в закладах освіти (далі - **План**), затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 26.02.2020 № 293. Проект Плану був погоджений МВС, Національною поліцією, МОЗ, Мінсоцполітики, Асоціацією міст України.

ПОРЯДОК

реагування на випадки булінгу (цькування)

І. Загальні положення

1. Цей Порядок визначає механізм реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти всіх типів і форм власності, крім тих, які забезпечують здобуття освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти.

Звертаємо увагу, що механізм реагування на випадки булінгу (цькування) поширюється на всі заклади освіти незалежно від типу і форми власності, де здобувають освіту діти (малолітні особи віком до 14 років та/або неповнолітні особи віком від 14 до 18 років), як одна із обов'язкових сторін булінгу (цькування).

2. Терміни, використані у цьому Порядку, вживаються у таких значеннях:

кривдник (булер) - учасник освітнього процесу, в тому числі малолітня чи неповнолітня особа, яка вчиняє булінг (цькування) щодо іншого учасника освітнього процесу;

потерпілий (жертва булінгу) - учасник освітнього процесу, в тому числі малолітня чи неповнолітня особа, щодо якої було вчинено булінг (цькування);

спостерігачі - свідки та (або) безпосередні очевидці випадку булінгу (цькування);

сторони булінгу (цькування) - безпосередні учасники випадку: кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності).

Інші терміни вживаються у значеннях, наведених у Законах України «Про освіту», «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

3. Проявами, які можуть бути підставами для підозри в наявності випадку булінгу (цькування) учасника освітнього процесу в закладі освіти, є:

замкнутість, тривожність, страх або, навпаки, демонстрація повної відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка;

неврівноважена поведінка;

агресивність, напади люті, схильність до руйнації, нищення, насильства;

різка зміна звичної для дитини поведінки;

уповільнене мислення, знижена здатність до навчання;

відлюдкуватість, уникнення спілкування;

ізоляція, виключення з групи, небажання інших учасників освітнього процесу спілкуватися;

занижена самооцінка, наявність почуття провини;

поява швидкої втомлюваності, зниженої спроможності до концентрації уваги;

демонстрація страху перед появою інших учасників освітнього процесу;

схильність до пропуску навчальних занять;

відмова відвідувати заклад освіти з посиланням на погане самопочуття;

депресивні стани;
аутоагресія (самоушкодження);
суїцидальні прояви;
явні фізичні ушкодження та (або) ознаки поганого самопочуття (нудота, головний біль, кволість тощо);
намагання приховати травми та обставини їх отримання;
скарги дитини на біль та (або) погане самопочуття; пошкодження чи зникнення особистих речей; вимагання особистих речей, їжі, грошей; жести, висловлювання, прізвиська, жарти, погрози, поширення чуток сексуального (інтимного) характеру або інших відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці;
наявність фото-, відео- та аудіоматеріалів фізичних або психологічних знущань, сексуального (інтимного) змісту;
наявні пошкодження або зникнення майна та (або) особистих речей.

Варто наголосити, що окреслені прояви можуть бути підставою для підозри випадку булінгу (цькування) та слугують додатковим маркером для вчасного виявлення булінгу (цькування). Керівнику закладу освіти варто ознайомити учасників освітнього процесу з цим переліком проявів та наголосити на доцільності вчасно реагувати, не ігнорувати та бути свідомими про можливі наслідки ігнорування, а також звернути увагу на їхній обов'язок повідомляти суб'єктів реагування на випадки про свої підозри, зокрема керівника закладу освіти. Цей перелік проявів не є вичерпним та може свідчити не лише про наявність випадків булінгу (цькування), а й про інші прояви насильства.

4. До булінгу (цькування) в закладах освіти належать випадки, які відбуваються безпосередньо в приміщенні закладу освіти та на прилеглих територіях (включно з навчальними приміщеннями, приміщеннями для занять спортом, проведення заходів, коридорами, роздягальнями, вбиральнями, душовими кімнатами, їдальнею тощо) та (або) за межами закладу освіти під час заходів, передбачених освітньою програмою, планом роботи закладу освіти, та інших освітніх заходів, що організовуються за згодою керівника закладу освіти, в тому числі дорогою до (із) закладу освіти.

Окрім визначених місць, де можуть траплятися випадки булінгу (цькування), випадки булінгу (цькування) між учасниками освітнього процесу, які мали місце в закладі освіти, можуть мати місце поза освітнім процесом в інших місцях, зокрема, на прилеглих до закладу освіти територіях, в мережі Інтернет тощо. Повноваження виявлення і реагування на такі випадки у встановлений законодавством та цим Порядком спосіб відносяться до компетенції суб'єктів реагування, визначених п. 5 цього Порядку.

Ознаками булінгу (цькування) є систематичне вчинення учасниками освітнього процесу діянь стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, в тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, а саме:

умисне позбавлення їжі, одягу, коштів, документів, іншого майна або можливості користуватися ними, перешкоджання в отриманні освітніх послуг,

примушування до праці та інші правопорушення економічного характеру (ознаки економічного насильства);

словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи (ознаки психологічного насильства);

будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, зокрема принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська, образи, жарти, погрози, поширення образливих чуток (ознаки сексуального насильства);

будь-яка форма небажаної фізичної поведінки, зокрема ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, завдання ударів (ознаки фізичного насильства);

інші правопорушення насильницького характеру.

Звертаємо увагу, що розкриті в п. 4 ознаки булінгу (цькування) містять, зокрема, ті, що наведені в Законі, та розширено ознаками фізичного, психологічного, економічного, сексуального насильства. Варто також зазначити, що психологічне насильство часто може поєднуватись з іншими формами насильства. У разі наявності відповідних ознак булінгу (цькування) діти, батьки, педагогічні або інші працівники закладів освіти зобов'язані повідомити керівника закладу освіти або інших суб'єктів реагування, наведених в п. 5. Цей перелік ознак не є вичерпним та може включати і інші прояви насильницького характеру, які також не варто ігнорувати.

Варто також наголосити, що булінгом (цькуванням) вважається діяння, при вчиненні якого не обов'язково повторюється одна форма насильства (лише фізичне чи лише психологічне насильство). Вони можуть бути змішаними (при систематичності), проте відбуватися щоразу по відношенню до однієї і тієї ж особи.

5. Суб'єктами реагування у разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах освіти (далі - суб'єкти реагування) є:

служба освітнього омбудсмена;

служби у справах дітей;

центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

органи місцевого самоврядування;

керівники та інші працівники закладів освіти;

засновник (засновники) закладів освіти або уповноважений ним (ними) орган;

територіальні органи (підрозділи) Національної поліції України.

Суб'єкти реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти діють в межах повноважень, передбачених законодавством та цим Порядком.

Послідовність суб'єктів, зазначених у п. 5 розділу I цього Порядку, є випадковою та не відображає пріоритетність або послідовність здійснення повідомлення про випадок булінгу (цькування).

6. Суб'єкти реагування здійснюють заходи, спрямовані на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти згідно з Планом заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти, затвердженим центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

План заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 26.02.2020 № 293 (зі змінами), спрямований на упорядкування міжсвідомчої координації дій суб'єктів реагування, встановлює регулярність інформаційного обміну, узгодження завдань та дій щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) між суб'єктами реагування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

7. Педагогічні (науково-педагогічні) та інші працівники закладу освіти у разі, якщо вони виявляють булінг (цькування), зобов'язані:

вжити невідкладних заходів для припинення небезпечного впливу;

за потреби надати домедичну допомогу та викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги;

звернутись (за потреби) до територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України;

повідомити керівника закладу освіти та принаймні одного з батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування).

Звертаємо увагу, що невідкладне припинення небезпечного впливу під час випадку булінгу (цькування) є правом та обов'язком кожного учасника освітнього процесу. Варто пам'ятати, що у разі застосування заходів щодо припинення (втручання, відвернення, перешкоджання, реагування) такого впливу слід дотримуватись принципу «пропорційності»: шкода, яка заподіяна у результаті впливу (припинення, відвернення), не повинна перевищувати блага, для захисту якого цей вплив застосований.

II. Подання заяв або повідомлень про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти

Звертаємо увагу, що розділ II цього Порядку стосується послідовності дій керівника закладу освіти у разі отримання ним заяви або іншого повідомлення про випадок булінгу (цькування). Якщо керівник закладу освіти отримав заяву, інше повідомлення (інформацію) стосовно булінгу (цькування) учасника освітнього процесу, то відповідно до Закону України «Про освіту» він зобов'язаний її прийняти і реагувати згідно з алгоритмом, визначеним п. 2 розділу II цього Порядку.

1. Учасники освітнього процесу можуть повідомити про випадок булінгу (цькування), стороною якого вони стали або підозрюють про його вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою

стосовно інших учасників освітнього процесу або про який отримали достовірну інформацію, керівника закладу освіти або інших суб'єктів реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти.

У закладі освіти заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) або підозру щодо його вчинення приймає керівник закладу.

Повідомлення можуть бути в усній та (або) письмовій формі, в тому числі із застосуванням засобів електронної комунікації.

Варто наголосити, що повідомлення (інформація) про випадок булінгу (цькування), отримані керівником закладу освіти в усній формі, мають бути зафіксовані у письмовій формі та зареєстровані відповідно до порядку внутрішнього діловодства.

Звертаємо увагу, що подання та розгляд заяв про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти здійснюються відповідно до законів України «Про освіту» та «Про звернення громадян», зокрема з урахуванням:

конфіденційності та заборони розголошення відомостей, що містяться у зверненнях про особисте життя громадян без їх згоди та іншої інформації, якщо це ущемлює права і законні інтереси громадян (частина друга статті 30 Закону України «Про освіту» та стаття 10 Закону України «Про звернення громадян»);

заборони переслідування громадян за подання звернення і неприпустимість примушування їх до його подання (стаття 9 Закону України «Про звернення громадян»).

Діловодство щодо звернень громадян ведеться відповідно до Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 348 (зі змінами).

2. Керівник закладу освіти у разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування):

невідкладно у строк, що не перевищує однієї доби, повідомляє територіальний орган (підрозділ) Національної поліції України, принаймні одного з батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування).

Варто зазначити, що керівник закладу освіти повідомляє до територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України не про доведений факт вчинення булінгу (цькування), а про випадок булінгу (цькування), який став йому відомим із заяви чи повідомлення, оскільки визначення юридичного складу адміністративного правопорушення, адміністративне розслідування не є компетенцією керівника закладу освіти, комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти чи інших учасників освітнього процесу,

У разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) керівник закладу освіти невідкладно у строк, що не перевищує однієї доби, повідомляє про отримання ним такого повідомлення територіальний орган

(підрозділ) Національної поліції України (підрозділ ювенальної превенції), а у разі відсутності у територіальному органі поліції ювенального поліцейського - поліцейського, який виконує такі повноваження або керівництво територіального органу поліції за допомогою телефонної лінії 102, на службовий або особистий телефон поліцейського, електронну пошту, месенджери тощо.

У свою чергу поліція, отримавши інформацію від суб'єктів реагування (у тому числі від керівника закладу освіти) про надходження повідомлення про випадок булінгу (цькування), здійснює належне реагування відповідно до порядку, встановленого законодавством.

За результатами перевірки інформації, що міститься у повідомленні суб'єкта реагування (у тому числі керівника закладу освіти), поліція визначає чи підтвердився факт булінгу (цькування). У разі не підтвердження факту булінгу (цькування), поліція повідомляє про це керівника закладу освіти та осіб, які були зазначені як сторони булінгу (цькування) у повідомленні до поліції, а у разі підтвердження відповідного факту - діє в межах своєї компетенції у порядку, встановленому законодавством.

Варто підкреслити, що незалежно від результатів перевірки поліцією інформації, зазначеної у повідомленні про випадок булінгу (цькування), керівник закладу освіти та комісія з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти здійснюють реагування відповідно до цього Порядку.

за потреби викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги;

повідомляє службу у справах дітей з метою вирішення питання щодо соціального захисту малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування), з'ясування причин, які призвели до випадку булінгу (цькування) та вжиття заходів для усунення таких причин;

повідомляє центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з метою здійснення оцінки потреб сторін булінгу (цькування), визначення соціальних послуг та методів соціальної роботи, забезпечення психологічної підтримки та надання соціальних послуг;

скликає засідання комісії з розгляду випадку булінгу (цькування) (далі - комісія) не пізніше ніж упродовж трьох робочих днів з дня отримання заяви або повідомлення.

Зазначені в абзацах другому, четвертому та п'ятому п. 2 розділу II положення цього Порядку визначають механізм комунікації між суб'єктами реагування для належного та своєчасного реагування на повідомлення про випадки булінгу (цькування), а також покликані унеможливити факти приховування таких випадків, що може призвести до трагічних наслідків (самогубство, втеча з дому, більш радикальні дії кривдника через безкарність тощо). Керівник закладу освіти повинен бути свідомим того, що законні інтереси дитини мають переважати над інтересами збереження бездоганної репутації закладу освіти, а діяльність щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти має бути постійним системним процесом, спрямованим на превенцію булінгу (цькування).

Також звертаємо увагу, що керівник закладу освіти відповідно до частини п'ятої статті 173-4 КУпАП за неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу за рішенням суду може бути притягнутий до адміністративної відповідальності у вигляді накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку.

III. Склад комісії, права та обов'язки її членів

1. Склад комісії затверджує наказом керівник закладу освіти.

Комісія виконує свої обов'язки на постійній основі.

Звертаємо увагу, що комісія у закладі освіти є постійно діючою. Керівникам закладів освіти, незалежно від наявності/відсутності заяв чи повідомлень про випадки булінгу (цькування), обов'язково необхідно створити шляхом видання відповідного наказу комісію з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти.

2. Склад комісії формується з урахуванням основних завдань комісії.

Комісія складається з голови, заступника голови, секретаря та не менше ніж п'яти її членів.

Варто враховувати, що комісія є постійно діючою, а будь-хто із її членів, в тому числі голова, заступник голови, секретар, в окремих випадках булінгу (цькування), які розглядаються комісією, можуть бути кривдником або потерпілим (зацікавленою особою), що створює ситуацію конфлікту інтересів. В таких випадках комісія повинна прийняти рішення про виключення такої особи з її складу, замінивши її для дотримання кворуму під час голосування або покласти виконання обов'язків на одного з членів комісії. Відсторонена особа може залучатись до участі в засіданні комісії у порядку, визначеному абзацом четвертим п. 2 розділу II цього Порядку.

До складу комісії входять педагогічні (науково-педагогічні) працівники, у тому числі практичний психолог та соціальний педагог (за наявності) закладу освіти, представники служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

До участі в засіданні комісії за згодою залучаються батьки або інші законні представники малолітніх або неповнолітніх сторін булінгу (цькування), а також можуть залучатися сторони булінгу (цькування), представники інших суб'єктів реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти.

Участь інших суб'єктів реагування або їх представників, зокрема поліцейських, радників чи консультантів освітнього омбудсмена, служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді не є обов'язковою, а рішення щодо такої участі приймається за їх спільної згоди.

Проте співпраця та взаємодія керівника закладу освіти з іншими суб'єктами реагування є доречною для неупередженого та об'єктивного з'ясування обставин випадку, прийняття необхідних рішень з метою припинення випадку та

нормалізації стосунків між учасниками освітнього процесу та сторонами випадку булінгу (цькування).

Варто також з метою найшвидшого припинення випадку булінгу (цькування) та ефективного застосування заходів виховного впливу налагодити ефективну комунікацію між суб'єктами реагування та обмін інформацією щодо результатів роботи комісії з дотриманням принципів конфіденційності.

3. Головою комісії є керівник закладу освіти.

Голова комісії організовує її роботу і відповідає за виконання покладених на комісію завдань, головує на її засіданнях та визначає перелік питань, що підлягають розгляду.

Голова комісії визначає функціональні обов'язки кожного члена комісії. У разі відсутності голови комісії його обов'язки виконує заступник голови комісії.

У разі відсутності голови комісії та заступника голови комісії обов'язки голови комісії виконує один із членів комісії, який обирається комісією за поданням її секретаря.

У разі відсутності секретаря комісії його обов'язки виконує один із членів комісії, який обирається за поданням голови комісії або заступника голови комісії.

У разі визначення іншого голови чи секретаря комісії необхідно забезпечити відсутність конфлікту інтересів з метою уникнення ситуацій неупередженого з'ясування обставин та прийняття комісією рішення.

4. Секретар комісії забезпечує підготовку проведення засідань комісії та матеріалів, що підлягають розгляду на засіданнях комісії, ведення протоколу засідань комісії.

5. Член комісії має право:

ознайомлюватися з матеріалами, що стосуються випадку булінгу (цькування), брати участь у їх перевірці;

подавати пропозиції, висловлювати власну думку з питань, що розглядаються;

брати участь у прийнятті рішення шляхом голосування;

висловлювати окрему думку усно або письмово;

вносити пропозиції до порядку денного засідання комісії.

6. Член комісії зобов'язаний:

особисто брати участь у роботі комісії;

не розголошувати стороннім особам відомості, що стали йому відомі у зв'язку з участю у роботі комісії, і не використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;

виконувати в межах, передбачених законодавством та посадовими обов'язками, доручення голови комісії;

брати участь у голосуванні.

Звертаємо увагу, що члени комісії повинні бути ознайомлені зі своїми правами та обов'язками, особливо щодо дотримання конфіденційності, про що мають бути письмово поінформовані під підпис.

IV. Порядок роботи комісії

1. Метою діяльності комісії є припинення випадку булінгу (цькування) в закладі освіти; відновлення та нормалізація стосунків, створення сприятливих умов для подальшого здобуття освіти у групі (класі), де стався випадок булінгу (цькування); з'ясування причин, які призвели до випадку булінгу (цькування), та вжиття заходів для усунення таких причин; оцінка потреб сторін булінгу (цькування) в соціальних та психолого-педагогічних послугах та забезпечення таких послуг.

Наголошуємо, що п. 1 розділу IV цього Порядку в повному обсязі визначено мету діяльності комісії. Завдання для досягнення цієї мети в кожному конкретному випадку визначаються на засіданні комісії згідно з розділом IV цього Порядку, та зазначаються у розділі III Протоколу засідання комісії (рішення комісії), а саме щодо:

потреб сторін булінгу (цькування) в соціальних та психолого-педагогічних послугах;

заходів для усунення причин булінгу (цькування);

заходів виховного впливу щодо сторін булінгу (цькування);

рекомендацій для педагогічних (науково-педагогічних) працівників закладу освіти щодо доцільних методів здійснення освітнього процесу та інших заходів з малолітніми чи неповнолітніми сторонами булінгу (цькування), їхніми батьками або іншими законними представниками;

рекомендацій для батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування).

2. Діяльність комісії здійснюється на принципах:

законності;

верховенства права;

поваги та дотримання прав і свобод людини;

неупередженого ставлення до сторін булінгу (цькування);

відкритості та прозорості;

конфіденційності та захисту персональних даних;

невідкладного реагування;

комплексного підходу до розгляду випадку булінгу (цькування);

нетерпимості до булінгу (цькування) та визнання його суспільної небезпеки.

Комісія у своїй діяльності забезпечує дотримання вимог Законів України «Про інформацію», «Про захист персональних даних».

3. До завдань комісії належать:

збір інформації щодо обставин випадку булінгу (цькування), зокрема пояснень сторін булінгу (цькування), батьків або інших законних представників

малолітніх або неповнолітніх сторін булінгу (цькування); висновків практичного психолога та соціального педагога (за наявності) закладу освіти; відомостей служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; експертних висновків (за наявності), якщо у результаті вчинення булінгу (цькування) була завдана шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого; інформації, збереженої на технічних засобах чи засобах електронної комунікації (Інтернет, соціальні мережі, повідомлення тощо); іншої інформації, яка має значення для об'єктивного розгляду заяви;

Слід наголосити на важливості обов'язкового взаємного обміну інформацією та матеріалами, отриманими у результаті розгляду випадку булінгу (цькування) між суб'єктами реагування.

розгляд та аналіз зібраних матеріалів щодо обставин випадку булінгу (цькування) та прийняття рішення про наявність/відсутність обставин, що обґрунтовують інформацію, зазначену у заяві.

Виконання зазначеної норми реалізується виключно для досягнення мети, визначеної у п. 1 розділу IV цього Порядку, а також виконання завдань, визначених у абзаці четвертому п. 2 розділу IV цього Порядку.

У разі прийняття рішення комісією про наявність обставин, що обґрунтовують інформацію, зазначену у заяві, до завдань комісії також належать:

оцінка потреб сторін булінгу (цькування) в отриманні соціальних та психолого-педагогічних послуг та забезпечення таких послуг, в тому числі із залученням фахівців служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (відповідне рішення зазначається в протоколі засідання комісії);

визначення причин булінгу (цькування) та необхідних заходів для усунення таких причин (відповідне рішення зазначається в протоколі засідання комісії);

визначення заходів виховного впливу щодо сторін булінгу (цькування) у групі (класі), де стався випадок булінгу (цькування) (відповідне рішення зазначається в протоколі засідання комісії);

моніторинг ефективності соціальних та психолого-педагогічних послуг, заходів з усунення причин булінгу (цькування), заходів виховного впливу та корегування (за потреби) відповідних послуг та заходів;

надання рекомендацій для педагогічних (науково-педагогічних) працівників закладу освіти щодо доцільних методів здійснення освітнього процесу та інших заходів з малолітніми чи неповнолітніми сторонами булінгу (цькування), їхніми батьками або іншими законними представниками (відповідне рішення зазначається в протоколі засідання комісії);

надання рекомендацій для батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування) (відповідне рішення зазначається в протоколі засідання комісії).

4. Формою роботи комісії є засідання, які проводяться у разі потреби. Дату, час і місце проведення засідання комісії визначає її голова.

5. Засідання комісії є правоможним у разі участі в ньому не менш як двох третин її складу.

6. Секретар комісії не пізніше вісімнадцятої години дня, що передує дню засідання комісії, повідомляє членів комісії, а також заявника та інших заінтересованих осіб про порядок денний запланованого засідання, дату, час і місце його проведення, а також надає/надсилає членам комісії та зазначеним особам необхідні матеріали в електронному або паперовому вигляді.

7. Рішення з питань, що розглядаються на засіданні комісії, приймаються шляхом відкритого голосування більшістю голосів від затвердженого складу комісії. У разі рівного розподілу голосів голос голови комісії є вирішальним.

Звертаємо увагу, що рішення комісії приймаються щодо питань, визначених розділом III протоколу засідання комісії, що додається до цього Порядку, та спрямовані на досягнення мети, визначеної п. 1 розділу IV цього Порядку.

8. Під час проведення засідання комісії секретар комісії веде протокол засідання комісії за формою згідно з додатком до цього Порядку, що оформлюється наказом керівника закладу освіти.

Для забезпечення достовірності протоколу та уникнення можливих довільних тлумачень позиції та висловлень учасників засідання, рекомендується здійснювати аудіозапис засідання комісії, про що необхідно попередити його учасників.

9. Особи, залучені до участі в засіданні комісії, зобов'язані дотримуватись принципів діяльності комісії, зокрема не розголошувати стороннім особам відомості, що стали їм відомі у зв'язку з участю у роботі комісії, і не використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб.

Голові комісії під час залучення до її засідань сторонніх осіб варто довести до їх відома принципи діяльності комісії, зокрема щодо дотримання конфіденційності інформації.

Особи, залучені до участі в засіданні комісії, під час засідання комісії мають право:

ознайомлюватися з матеріалами, поданими на розгляд комісії;

ставити питання по суті розгляду;

подавати пропозиції, висловлювати власну думку з питань, що розглядаються.

10. Голова комісії доводить до відома учасників освітнього процесу рішення комісії згідно з протоколом засідання та здійснює контроль за їхнім виконанням.

Варто зауважити, що батьки здобувачів освіти, які стали сторонами булінгу (цькування) згідно з частиною третьою статті 55 Закону України "Про освіту" зобов'язані виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти. На цьому голова комісії має наголосити під час доведення рішення комісії до відома батьків.

11. Строк розгляду комісією заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) в закладі освіти та виконання нею своїх завдань не має перевищувати десяти робочих днів із дня отримання заяви або повідомлення керівником закладу освіти.

V. Запобігання та протидія булінгу (цькуванню) в закладі освіти

1. Діяльність щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти має бути постійним системним процесом, спрямованим на:

визначення та реалізацію необхідних заходів, способів і методів запобігання виникненню булінгу (цькування) та (або) потенційних ризиків його виникнення;

виявлення булінгу (цькування) та (або) потенційних ризиків його виникнення;

визначення та реалізацію необхідних заходів, способів і методів вирішення ситуацій булінгу (цькування) та/або усунення потенційних ризиків його виникнення.

Варто наголосити, що забезпечення найкращих інтересів дітей, передбачене Конвенцією про права дитини та Законом України “Про охорону дитинства”, можливе лише за умов партнерства батьків, працівників, у тому числі керівників, закладів освіти, а також інших суб’єктів реагування на випадки булінгу (цькування). Вся діяльність щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти має ґрунтуватись на налагодженні такого партнерства і злагодженої взаємодії між суб’єктами реагування на випадки булінгу (цькування).

2. Діяльність щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти ґрунтується на принципах:

недискримінації за будь-якими ознаками;

ненасильницької поведінки в міжособистісних стосунках;

партнерства та підтримки між педагогічним (науково-педагогічним) колективом закладу освіти і батьками (законними представниками) малолітнього чи неповнолітнього здобувача освіти;

особистісно-орієнтованого підходу до кожної дитини;

розвитку соціального та емоційного інтелекту учасників освітнього процесу;

гендерної рівності;

участі учасників освітнього процесу в прийнятті рішень відповідно до положень законодавства та установчих документів закладу освіти.

3. Завданнями діяльності щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти є:

створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти, що включає психологічну та фізичну безпеку учасників освітнього процесу;

визначення стану, причин і передумов поширення булінгу (цькування) в закладі освіти;

підвищення рівня поінформованості учасників освітнього процесу про булінг (цькування);

формування в учасників освітнього процесу нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, усвідомлення булінгу (цькування) як порушення прав людини;

заохочення всіх учасників освітнього процесу до активного сприяння запобіганню булінгу (цькуванню).

Звертаємо увагу, що визначені п. 3 розділу V цього Порядку завдання мають стати основою та визначати заходи, спрямовані на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти. Планування заходів з реалізації визначених завдань та координація їх виконання знаходяться в межах компетенції керівника закладу освіти.

4. Діяльність щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти відображається в плані заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти (далі - План).

Розроблення, затвердження та оприлюднення Плану забезпечує керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень щодо створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації, в тому числі булінгу (цькування).

Планування відповідних заходів здійснюється за результатами моніторингу стану освітнього середовища в закладі освіти.

Варто зауважити, що під час розроблення Плану керівник закладу освіти відповідно до частини третьої статті 26 Закону України «Про освіту» враховує пропозицій територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

З метою упорядкування збору та узагальнення пропозицій вказаних вище територіальних органів (підрозділів) на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та доведення цих пропозицій до відома керівників закладів освіти для врахування при розробці Планів, органи місцевого самоврядування можуть проводити координаційні наради відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 26.02.2020 № 293 «Про затвердження Плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти».

Заплановані заходи повинні:

спрямовуватись на задоволення потреб окремого закладу освіти у створенні безпечного освітнього середовища;

мати вимірювані показники ефективності;

залучати всіх учасників освітнього процесу.

План розробляється до початку навчального року. Протягом навчального року керівник закладу освіти забезпечує проведення моніторингу (за потреби, але

не рідше одного разу на півріччя) ефективності виконання Плану та внесення (за потреби) до нього змін.

Заплановані заходи можуть відбуватись у будь-якій формі: зустрічі, бесіди, консультації, лекції, круглі столи, тренінги, тематичні заходи, конкурси, спільні перегляди та обговорення тематичних відеосюжетів, літературних творів, матеріалів ЗМІ, особистого досвіду, запрошення гостей, у формі рольових ігор та інших організаційних формах.

5. До заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти, належать заходи щодо:

організації належних заходів безпеки відповідно до законодавства (пост охорони, відеоспостереженням за місцями загального користування тощо);

організації безпечного користування мережею Інтернет під час освітнього процесу;

контролю за використанням засобів електронних комунікацій малолітніми чи неповнолітніми здобувачами освіти під час освітнього процесу;

розвитку соціального та емоційного інтелекту учасників освітнього процесу, зокрема:

розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та поважати права інших;

розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки;

здатності попереджувати та розв'язувати конфлікти ненасильницьким шляхом;

відповідального ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільному житті;

здатності визначати, формулювати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні від власних думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;

здатності критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;

здатності до комунікації та вміння співпрацювати для розв'язання різних суспільних проблем, зокрема шляхом волонтерської діяльності тощо;

підвищення рівня обізнаності учасників освітнього процесу про булінг (цькування), його причини та наслідки, порядок реагування на випадки булінгу (цькування) тощо;

створення в закладі освіти культури, що ґрунтується на нетерпимості до будь-яких форм насильства та дискримінації, в тому числі булінгу (цькування).

ПОРЯДОК

застосування заходів виховного впливу

1. Цей Порядок визначає процедуру застосування заходів виховного впливу в закладах освіти всіх типів і форм власності, крім тих, які забезпечують здобуття освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти.

Варто відзначити, що застосування заходів виховного впливу до сторін булінгу (цькування) є обов'язковим незалежно від результатів здійснення провадження в справі про адміністративне правопорушення за статтею 173-4 КУпАП (адміністративного розслідування поліцією, протоколу, рішення суду), адже заява або повідомлення про випадок булінгу (цькування) є свідченням певних проблем у міжособистісних відносинах учасників освітнього процесу та вимагають адекватного та своєчасного реагування на них. Такі проблеми негативно впливають на безпеку освітнього середовища, не сприяють академічній успішності та можуть мати негативні наслідки в майбутньому для сторін випадку булінгу (цькування).

2. Заходи виховного впливу - заходи, які застосовуються під час освітнього процесу щодо сторін булінгу (цькування) та забезпечують корекцію їхньої поведінки, зокрема виправлення деструктивних реакцій та способів поведінки у міжособистісних стосунках.

3. Заходи виховного впливу до сторін булінгу (цькування) в закладі освіти застосовуються з метою:

відновлення та нормалізації відносин між сторонами булінгу (цькування) після відповідного випадку;

недопущення повторення випадку булінгу (цькування) між сторонами булінгу (цькування);

загальної превенції випадків булінгу (цькування) у закладі освіти.

Звертаємо увагу, що п. 3 цього Порядку в повній мірі окреслює мету застосування заходів виховного впливу та вказує на кінцевий результат їх застосування. Таким чином, обираючи відповідні заходи в кожному конкретному випадку, варто керуватись переконанням, що їх застосування сприятиме досягненню вказаної мети.

Формалізм при виборі та реалізації заходів виховного впливу не сприятиме досягненню поставленої мети. Крім того, для організації системної роботи щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) застосування заходів виховного впливу має реалізовуватись паралельно з запланованими заходами щодо усунення причин випадку булінгу (цькування) та іншими заходами згідно з протоколом засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування).

4. Необхідні заходи виховного впливу до сторін булінгу (цькування) визначає комісія з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти, зокрема:

мету, конкретні завдання, зміст, методи та форми заходів виховного впливу;

критерії визначення співвідношення між запланованими та отриманими результатами заходів виховного впливу.

Моніторинг ефективності застосування заходів виховного впливу до сторін булінгу (цькування) та необхідність їх коригування визначає комісія з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти на черговому засіданні.

Звертаємо увагу, що під час вибору конкретних заходів виховного впливу слід враховувати можливість виміряти результат їх застосування. Перед початком застосування заходів варто виміряти та описати поточний стан, на який спрямовано виховний вплив, та кінцевий результат застосування цих заходів - цю інформацію мають відображати критерії визначення співвідношення між запланованими та отриманими результатами заходів виховного впливу.

Під час першого засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) та вибору заходів виховного впливу в кожному конкретному випадку в протоколі засідання варто визначити відповідальних за реалізацію кожного конкретного заходу та строки їх виконання з урахуванням об'єктивних факторів, строк проведення моніторингу ефективності застосування обраних заходів та відповідального за його проведення, дату наступного засідання комісії з метою розгляду результатів моніторингу та прийняття рішення щодо доцільності подальшого застосування заходів виховного впливу.

Моніторинг ефективності застосування заходів виховного впливу здійснюється відповідно до критеріїв визначення співвідношення між запланованими та отриманими результатами заходів виховного впливу.

5. Заходи виховного впливу реалізуються педагогічними (науково-педагогічними) працівниками закладу освіти, фахівцями служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із залученням необхідних фахівців із надання правової, психологічної, соціальної та іншої допомоги, в тому числі територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України та інших суб'єктів реагування на випадки булінгу (цькування).

Суб'єкти реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти під час реалізації заходів виховного впливу діють в межах повноважень, передбачених законодавством та цим Порядком.

6. Психологічний та соціально-педагогічний супровід застосування заходів виховного впливу у групі (класі), в якій (якому) стався випадок булінгу (цькування), здійснюють у межах своїх посадових обов'язків практичний психолог та соціальний педагог (за наявності) закладу освіти, зокрема:

діагностику рівня психологічної безпеки та аналіз її динаміки;

розробку програми реабілітації для потерпілого (жертви) та її реалізацію із залученням батьків або інших законних представників малолітньої або неповнолітньої особи;

розробку корекційної програми для кривдника (булера) та її реалізацію із залученням батьків або інших законних представників малолітньої або неповнолітньої особи;

консультативну допомогу всім учасникам освітнього процесу;
розробку профілактичних заходів.

У разі відсутності практичного психолога та соціального педагога в закладі освіти супровід застосування заходів виховного впливу у групі (класі), в якій (якому) стався випадок булінгу (цькування), здійснюють працівники служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Варто зазначити, що слід уникати випадків, коли заходи виховного впливу обмежуються заходами, які виконує практичний психолог та(або) соціальний педагог закладу. Для досягнення мети застосування заходів виховного впливу, зазначеного у п. 3 цього Порядку, має бути організована системна робота із залученням учасників освітнього процесу групи (класу), де стався випадок, зокрема батьків здобувачів освіти або осіб, які їх замінюють.